

جزیره تاریخی لاوان و ظرفیت‌های اقتصادی آن در خلیج فارس

محمد حسن نیا^۱
حمیدرضا شیبانی^۲

تاریخ دریافت مقاله: ۹۷/۹/۰۳

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۷/۱۰/۰۴

چکیده

بخش صنعت نفت این جزیره اشتغال ندارند. در مجموع، به رغم منابع اقتصادی بسیار، این جزیره فاقد توسعه موزون در زمینه‌های متفاوت اجتماعی و اقتصادی است.

کلیدواژه

خلیج فارس؛ لاوان؛ تاریخ؛ جغرافیا؛ اقتصاد نفت.

مقدمه

خلیج فارس دارای بنادر و جزایر متعددی است که برخی دارای ویژگی‌های منحصر به فردی هستند و توان جذب جمعیت زیادی را در خود دارند. جزایر بخش شمالی خلیج فارس که متعلق به ایران هستند و در ادامه سلسله جبال زاگرس در خلیج فارس ایجاد شده‌اند، دارای منابع نفتی و گازی از یک سو و معادن مهمی نظیر گوگرد، خاک سرخ، آهن و غیره از سوی دیگر هستند. در کنار این موارد این جزایر دارای سواحل مرجانی بوده و در گذشته در مجاورت آنها، صید مروارید صورت می‌گرفته است. جزیره لاوان از جمله این جزایر مهم خلیج فارس است که در گذشته به «شیخ شعیب»، «بوشیب» یا «بوشعیب» شهرت داشته است

جزیره لاوان از جزایر تاریخی و نفت خیز ایران در نزدیکی سواحل شمالی خلیج فارس است که در بستر تاریخ تحولات زیادی را از نظر اجتماعی و اقتصادی پشت سر گذاشته است. مردم آن روزگاری از طریق صید مروارید و ماهی امرار معاش می‌کردند و در زمانی دیگر، اقتصاد این جزیره به صورت مستقیم و غیرمستقیم تحت تأثیر کشف نفت قرار گرفت. تحولات جمعیتی مختلفی از جمله مهاجرت‌های پی در پی بر ساختار اجتماعی این جزیره تأثیر بسیاری گذاشت. این مقاله با استفاده از روش تحقیق کتابخانه‌ای و مشاهدات میدانی به بررسی ساختار جغرافیای تاریخی و تاریخ اقتصادی این جزیره با تأکید بر نفت و پالایشگاه‌های نفتی می‌پردازد. تاریخ اقتصادی جزیره لاوان، به ویژه تحولات صنعت نفت و چگونگی تأسیس این صنعت در این مکان از دیگر مباحث مهم این مقاله است. با وجود منابع اقتصادی سرشار، جزیره لاوان دارای جمعیت محدودی است که همگی آنها نیز در

۱. دکتری تاریخ ایران دوره اسلامی از دانشگاه تهران و پژوهشگر مسائل خلیج فارس. m.hassannia1354@gmail.com

۲. کارشناسی ارشد جغرافیای انسانی و عضو هیئت علمی بنیاد ایرانشناسی (نویسنده مسئول). ha_sheybani@yahoo.com

شرق به غرب به طول ۲۴ کیلومتر و عرض آن ۴ کیلومتر از روستای متروکه ده کوت تا روستای متروکه ده گرت است (همان: ۳ و ۴). جزیره لاوان تا بندر مقام در ساحل خلیج فارس ۱۲ کیلومتر است و عمق دریا در نزدیکی این جزیره، بین ۱۸ تا ۲۴ متر است (نورزاده بوشهری، ۱۳۳۸: ۱۲۷). کرانه‌های غربی آن شن‌زار و کرانه‌های جنوب شرقی آن سنگلاخ است (دانیال، ۱۳۴۵: ۳۹). جزیره لاوان، یکی از چین‌خوردگی‌های با دامنه نوسان کوتاه کوهپایه‌های زاگرس است؛ به طوری که از شکل آنچه در روی زمین و روی نقشه‌های زمین‌شناسی پیداست، ساختمان زمین‌شناسی جزیره لاوان در چارچوب وضعیت ساختمان زمین‌شناسی جنوب و جنوب غربی ایران بوده که این خود یکی از مناطق تکتونیک ایران زمین یعنی فارس ساحلی به حساب می‌آید. طاق‌دیس جزیره لاوان در نخستین بازدید، سطح‌الارضی شکل و ماهیت یک طاق‌دیس کشیده و نسبتاً برجسته از مجموعه تاقدیس‌های کوهپایه زاگرس را به چشم بیننده منعکس می‌کند. در مقطع عرضی از این جزیره، یک گرابن مشخص از نزدیک روستای کوفیلی در غرب تا کمب ایمنو کو سابق در شرق جزیره، رویت می‌شود (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲: ۱۷ و ۱۸).

از نظر پوشش گیاهی و جانوری این جزیره نیز باید گفت پوشش گیاهی جزیره لاوان در تقسیم‌بندی گیاهی جزو ناحیه گرمسیری جنوب فارس و جزو منطقه علفزار محسوب می‌شود. به دلیل فقدان ارتفاعات، وسعت کم و عدم تنوع و ثابت بودن عناصر اقلیمی در تمام سطح جزیره، تفاوت عمده‌ای در شکل و ترکیب جوامع گیاهی آن مشاهده نمی‌شود. گیاهان موجود در سطح جزیره خود را با شرایط آب و هوایی و همچنین ترکیبات خاک تطبیق و سازگار نموده‌اند؛ به طوری که درختان عظیم‌الجثه و چند ساله انجیر معابد در نقاطی رشد نموده‌اند که ریشه آنها در داخل سنگ‌های نرم و آهکی نفوذ کرده‌اند.

درختان جزیره لاوان را می‌توان به دو دسته بومی و غیربومی تقسیم کرد: درختان بومی که بسیار جذاب و دیدنی و همچنین

(نوربخش، ۱۳۶۲: ۳۵۸). برخی نیز این جزیره را «جزیره شیخ» نیز نامیده‌اند (وحیدی خنجی، ۱۹۸۸ م: ۱۳۶). جزیره لاوان به نام‌های دیگری مانند «لاون»، «لاو»، «لان» نیز معروف بوده است و در متون تاریخی از این جزیره به نام‌های «شیبکوه» و «امردوله» نیز نام برده شده است. در سال ۱۳۳۷ ابراهیم پورداوود، استاد دانشگاه تهران، با مراجعه به متون و سوابق تاریخی، نام «لاوان» را برای این جزیره برگزید و با پیشنهاد شرکت ملی نفت ایران و با تأیید وزارت کشور در سال ۱۳۴۲ نام لاوان به صورت رسمی برای این جزیره تصویب شد (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲: ۱۱۴). برخی معتقدند، این جزیره از دوران گذشته به لاوان موسوم بوده و بعدها شخصی به نام شیخ شعیب بر جزیره مسلط شده و جزیره به نام وی موسوم شده است. پس از مدتی مجدداً جزیره به نام لاوان خوانده شده و شرکت نفت لاوان (لاپکو) نام خود را از این جزیره گرفته است (نوربخش، ۱۳۶۲: ۳۵۸). گاهی نام این جزیره را جزیره «لازه» نیز می‌گفتند که نام یکی از روستاهای جزیره لاوان است (حبل‌المتین، ۱۳۰۴: ۱۱-۱۳).

موقعیت جغرافیایی و طبیعی جزیره لاوان

در زمینه موقعیت جغرافیایی و طبیعی جزیره لاوان - که در بخش غربی استان هرمزگان قرار دارد - باید گفت که جزیره در نیم‌کره شمالی و در کمربندی مداري فوق حاره قرار گرفته و تنها ۱۴ دقیقه و ۹ ثانیه طول جغرافیایی را در بر می‌گیرد؛ بدین نحو که غربی‌ترین منطقه این جزیره نسبت به نصف‌النهار گرینویچ ۵۳ درجه و ۹ دقیقه و شرقی‌ترین نقطه آن ۵۳ درجه و ۲۳ دقیقه فاصله دارد. پایین‌ترین نقطه این جزیره ۲۶ درجه و ۴۸ دقیقه و شمالی‌ترین نقطه آن از مدار ۲۶ درجه و ۵۱ دقیقه عرض جغرافیایی می‌گذرد (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲: ۳). این جزیره از شمال به دهستان مهرگان از شهرستان پارسیان، از شمال شرق به دهستان مقام از بخش شیبکوه و همچنین جزیره شیدور، از جنوب شرق با جزایر هندورابی و کیش، از جنوب با سکوه‌های نفتی رشادت، سلمان و رسالت محدود گردیده است. مساحت جزیره لاوان در حدود ۷۶/۸ کیلومتر مربع و پیرامونش قریب به ۴۵ کیلومتر است. درازای آن در جهت

کارگری و خرده‌فروشی کالا هم توسط مردم آنجا رایج است (سازمان جغرافیائی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲: ۱۶۹). اینک اکثر مردم جزیره با وسایل ابتدایی، ماهیگیری می‌کنند و عده‌ای نیز در شرکت‌های نفتی‌ای کار می‌کنند که در جنوب غربی جزیره قرار دارند. به طور کلی مشاغل اهالی این جزیره عبارت است از صید ماهی، کسب و تجارت، مختصری کشاورزی و دامداری و اشتغال در شرکت‌های نفتی جزیره.

کشاورزی جزیره لاوان منحصر به صیفی‌کاری و زراعت گندم، جو، خرما، گوجه‌فرنگی، بادمجان، سبزیجات، انار و انجیر است و کلیه این محصولات در جزیره مصرف می‌شود. علاوه بر آن در این جزیره، تعدادی درخت رول یا لیل وجود دارد که گذشته از زیبایی که به جزیره بخشیده است، میوه‌ای شبیه به انجیر دارد. به طور کلی خاک جزیره لاوان برای کشاورزی مناسب است، ولی به علت کمبود آب شیرین، کشاورزی در آنجا بسیار محدود است. همچنین عده‌ای به دامداری اشتغال دارند و گله‌های گوسفند، بز و گاو خود را برای استفاده از لبنیات آن در جزیره می‌چرانند (نوربخش، ۱۳۶۲: ۳۶۴-۳۶۶).

در این جزیره یک پالایشگاه نفت، فرودگاه، اسکله نفتی جهت بارگیری کشتی‌های بزرگ نفتی و اسکله ماهیگیری وجود دارد. در حال حاضر شرکت فلات قاره ایران و همچنین پالایشگاه فراورده‌های نفتی در آن دارای تأسیسات عظیمی هستند. عمده‌ترین فعالیت آنها شامل استخراج نفت از سه سکوی سلمان، رشادت و رسالت و انتقال آن به جزیره و عملیات تصفیه، پالایش و صادر کردن آن به خارج از جزیره است (سازمان جغرافیائی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲: ۱۶۹). اسکله نفتی به وسیله شرکت نفت لاپکو و به شکل «L» ساخته شده است. پالایشگاه برای صدور نفت خام اختصاص داده شده و محله «کوی نفت» مخصوص کارکنان نفت است. ساکنین این جزیره همچنین مانند سایر جزایر به صید ماهی اشتغال دارند و با استفاده از انواع تور نخ، گرگور، قلاب و قایق به صید می‌پردازند. ماهی‌های صید شده در آنجا بیشتر از نوع شیر،

جزو سرمایه‌های طبیعی منطقه به حساب می‌آیند و شامل لور، کنار، گز، خرما و سپستان می‌شود و درختان غیر بومی که طی سده‌های گذشته و دهه‌های اخیر به جزیره وارد شده‌اند مانند گل‌کاغذی، نخل زینتی و برخی درختان مثمر (سازمان جغرافیائی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲: ۸۹-۹۱). به طور کلی پوشش گیاهی جزیره در حدود ۴۵٪ است (نوربخش، ۱۳۶۲: ۳۶۵).

حیات جانوری جزیره لاوان نیز بسیار متنوع است. پرندگانی نظیر حواصیل سبز، حواصیل ساحلی، پرستوی دریایی کاکلی، عقاب ماهیگیر، چکاوک کاکلی، بلبل خرما، چک‌چک، پرستو، قمری، کبوتر چاهی و خزندگانی نظیر مارمولک شنی، مار قیطانی، مار جعفری، مار دریایی، لاک پشت عقابی، لاک پشت سبز، لاک پشت سرخ، لاک پشت چرمی و انواع ماهی‌های خلیج فارس در این جزیره و اطراف آن وجود دارند (سازمان جغرافیائی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲: ۹۵ و ۹۶). ساختار زمین‌شناسی این جزیره نیز به گونه‌ای است که دارای منابع عظیم نفتی و گازی است که استخراج می‌شود.

اقتصاد جزیره لاوان در بستر تاریخ

جزیره لاوان همانند سایر مناطق خلیج فارس دارای اقتصاد چندوجهی است. اهالی این جزیره در گذشته به صید مروارید و تا حدودی زراعت مشغول بودند. آب‌های جزیره لاوان محل صید انواع صدف مروارید بود؛ مرواریدهایی از نظر شکل ظاهری متفاوت، برخی بیضی، تعدادی گرد و گاهی نیز عدسی شکل. مرواریدشناسان بهترین نوع مروارید را که کاملاً صاف و سالم و شفاف و گرد بود، به نام گول و جیون می‌نامیدند؛ نوع بیضی شکل مروارید را درجه دو می‌دانستند؛ مروارید جالس را که از زیر صاف و از بالا گرد بود، نوع درجه سوم می‌خواندند؛ یک نوع دیگر مروارید بود که اسطنبولی نام داشته و شبیه به کپسول بود و ارزان‌ترین نوع مروارید هم دانه‌های بسیار ریز مروارید بود که به عربی به آن ناعم و به فارسی نرمة مروارید می‌گفتند (نوربخش، ۱۳۶۲: ۱۴۳). اقتصاد سنتی جزیره، مبتنی بر صیادی است و

حسینعلی میرزا، فرمانفرمای فارس بود و احمدخان بزرگ نیز کاملاً از اوامر او تبعیت می‌کرد (عباسی، ۱۹۷۷ م: ۱۹۰-۲۰۷).

در دوره قاجار و قبل از آن، ابتدا پرتغالی‌ها و سپس انگلیسی‌ها برای برهم زدن ترکیب جمعیتی لاوان و سایر جزایر خلیج فارس، عده زیادی از هندی‌ها، سیاهان حبشی و مائوری‌ها را در آنجا سکنی دادند. در همین دوران بود که شیخ شعیب مدنی، همراه با ۷۵ نفر از اعضای خانواده‌اش به ایران عزیمت کرد و پس از طی طریق مناطق جنوبی ایران، در منطقه گاوبندی مستقر شدند و عده‌ای از آنها در روستای گود کناران، عده‌ای دیگر در روستای نخیلو و مقام و خود شیخ شعیب نیز به جزیره لاوان رفت. پس از مدتی شیخ شعیب به واسطه اعتباری که در بین اهالی کسب کرده بود، به عنوان بزرگ اهالی شناخته شد و بعد به مرور زمان جزیره به نام وی معروف شد (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲: ۱۱۶).

در دوره محمدشاه قاجار نیز که به جزیره لاوان جزیره شیخ شعیب می‌گفتند، این جزیره به مسافت یک فرسنگ و ربع از بندر نخیلو بر روی دریا فاصله داشت که افراد باید به وسیله‌ی زورق‌های کوچک در هوای ملایم تردد می‌کردند. دور آن جزیره دوازده فرسنگ بود و در داخل آن ده قریه وجود داشت؛ هفت قریه آن آباد و معمور و سه قریه ساکنان محدودی داشتند. اسامی قرای واقع در جزیره شیخ شعیب شامل رأس، کوفلی، برندی، ذکان، لازه، قرط و لزو بود. تمامی این روستاهای نامبرده، معمور و آباد بودند. در این جزیره علاوه بر درخت نخل، درخت انگور، انجیر و سپستان هم می‌روید و کشاورزی آن خوب بود و مردم محصولات هر فصل خود را به بنادر نزدیک و از جمله بندر نخیلو می‌بردند و می‌فروختند (کازرونی، ۱۳۶۷: ۱۰۴ و ۱۰۵).

در دوره مظفری، جزیره لاوان که هنوز هم به جزیره شیخ شعیب معروف بود، مرواریدخیز بود. سواحل آن شنی و صخره‌ای بوده و آب آن از چاه‌های عمیق تأمین می‌شد و کیفیت

سرخو، هامور، شعری، سمان و کوفر هستند. ماهی مورد علاقه مردم لاوان، ماهی شیر است (نوربخش، ۱۳۶۲: ۳۶۵ و ۳۶۶). سازمان منطقه ویژه اقتصادی لاوان، مسئول توسعه امکانات جزیره لاوان است. این سازمان زیر نظر شرکت ملی نفت ایران فعالیت می‌کند. محورهای توسعه لاوان در سه حوزه اقتصاد انرژی، آبخیزداری و شیلات صورت می‌گیرد. مدیریت جدید سازمان منطقه ویژه اقتصادی لاوان قصد دارد با محور قرار دادن توسعه پایدار و رعایت اصول زیست‌محیطی، «اولین دهکده سبز ایران» را در جزیره لاوان احداث نماید. بر این اساس، در این دهکده سبز با وجود دسترسی به منابع ارزان قیمت و سهل‌الوصول نفتی و گازی جزیره، از منابع انرژی تجدیدپذیر باد و خورشید نیز استفاده خواهد شد و همچنین در ساخت بناهای جدید، از معماری سازگار با طبیعت مناطق گرمسیری و بر اساس معماری بومی بوشهر بهره‌گیری می‌شود.

پیشینه تاریخی لاوان

با وجود قدمت بافت اجتماعی جزیره لاوان در منطقه خلیج فارس، بیشترین قدمت آن در منابع، مربوط به دوره صفویه به بعد است. در دوره افشاریه و زندیه، جزیره لاوان تحت عنوان جزیره شیخ شعیب تحت قلمرو شیخ محمدخان بستکی از سلسله محلی بنی‌عباسیان بستک و تحت حکومت دولت مرکزی ایران بود. تحولاتی را که حوزه و شهرستان‌های قلمرو فرمانروایی شیخ محمدخان بستکی به عنوان ظابط ایرانی و حاکم جهانگیریه در خلیج فارس پشت سر گذاشتند، جزیره لاوان نیز پشت سر گذاشت. شیخ محمدخان بستکی مالیات مناطق تحت قلمرو خود را از رؤسای محلی لاوان می‌گرفت و به خزانه دولت مرکزی ایران در دوره افشاریه و زندیه واریز می‌کرد (بنی‌عباسیان بستکی، ۱۳۳۹: ۱۵۲ و ۱۵۳). از دوره فتحعلی‌شاه قاجار تا اوایل دوره ناصری نیز جزیره لاوان باز به نام جزیره شیخ شعیب تحت حاکمیت احمدخان بزرگ از سلسله بنی‌عباسیان بستک و حاکم ضابط ناحیه جهانگیریه از سوی دولت قاجار بود. در این زمان و دوره فتحعلی‌شاه قاجار حکومت بنادر و جزایر و از جمله جزیره لاوان تحت نظر

قاجار، جزیره لاوان تحت عنوان جزیره شیخ، دارای سی کشتی بادبانی بود (همان: ۱۰۸).

در پایان دوره قاجار و عصر پهلوی اول، جزیره شیخ شعیب (لاوان) به ابوشعیب نیز معروف و متعلق به سواحل بنادر شیبکویه بود و پنج مایل تا ساحل شیبکوه فاصله داشت. دو جانب جزیره، دو دشت مسطح وجود داشت و بیشتر قسمت‌های جزیره، لم‌یزرع بود. لنگرگاه آن طبیعی و فقط از یک طرف محفوظ بود. ده روستا در آنجا وجود داشت و سکنه آنها هزار و پانصد نفر می‌شدند که از عرب‌ها و اهل سنت بودند و از صید ماهی و غوص مروارید امرار معاش می‌کردند و تقریباً مردم آنجا چهل قبضه تفنگ مدرن داشتند (سدیدالسلطنه، ۱۳۷۱: ۳۶۱).

در دوره پهلوی دوم، جزیره لاوان جزو بندر مقام بود و درازای این جزیره چهارده کیلومتر و پهناى آن شش کیلومتر بود. فاصله آن تا بندر مقام از بنادر شیبکوه، دوازده کیلومتر و جمعیت آن در حدود پنجاه خانوار بود و مردم آن به زبان فارسی و عربی سخن می‌گفتند. درآمد آنها از دامداری، دامپروری و کشاورزی و محصول عمده آنها ماهی‌گیری بود و به دریانوردی نیز مشغول بودند. آب آشامیدنی‌شان از چاه و آب انبار یا بارندگی زمستان تأمین می‌شد (میران، ۱۳۵۳: ۴۷۶ و ۴۷۷). همچنین این جزیره در این دوره شامل روستاهای دهلیز، دهکون، لاز، قرط و لزه بود. لزه مرکز تجاری جزیره بود و مردم آنجا به صید مروارید و ماهی‌گیری مشغول بودند. شرکت نفت لاوان محل خوبی برای اشتغال مردم بود و برخی از مردم آنجا به امارات متحده عربی و قطر نیز مهاجرت کردند (وحیدی خنجی، ۱۹۸۸ م.: ۱۳۶).

از مباحث جالب توجه در مورد جزیره لاوان در دوره پهلوی کم و زیاد شدن جمعیت این جزیره در دوره‌های کوتاه‌مدت بود. جمعیت لاوان در سال ۱۳۲۹، ۷۲۰ نفر بود و در سال ۱۳۴۱، به ۴۶۰ نفر تقلیل پیدا کرد. در سال ۱۳۴۸، این

خوبی داشت. در جزیره لاوان ده روستا به نام‌های روستای دهریز با بیست خانوار جمعیت و هشت قایق ماهی‌گیری؛ روستای دهکون با چهل خانه و ده قایق ماهی‌گیری؛ روستای حله با پانزده خانه و شش قایق ماهی‌گیری؛ روستای کفالی با ده خانه و چهار کشتی ماهی‌گیری؛ روستای کوسه با ده خانه و سه کشتی ماهی‌گیری؛ روستای لزه با هفتاد خانه و بیست و یک کشتی ماهی‌گیری که مرکز جزیره بود؛ روستای لزا با هشتاد خانه و نوزده کشتی ماهی‌گیری؛ روستای قرط با پنجاه خانه، ششصد اصله درخت نخل و هشت قایق ماهی‌گیری و روستای رأس با بیست خانه و شش کشتی ماهی‌گیری وجود داشت (Lorimer, 1970: 183-184). در مجموع سیصد خانه در جزیره لاوان وجود داشت و جمعیتش در سال ۱۹۰۳ م. در حدود ۱۵۰۰ نفر بود که در تابستان به سواحل ایرانی خلیج فارس مهاجرت می‌کردند. گندم و جو در آنجا کشت می‌شد، اما شغل اصلی مردم صید ماهی و مروارید بود. بیشتر رفت و آمد مردم آنجا به بحرین و شیبکوه بود (Ibid: 184).

در دوره احمدشاه قاجار، شیخ حسن بن شیخ عبدالله حمادی از طرف شیخ علاء بن شیخ حسن ساکن مقام، ضابط لاوان بود. در آن زمان نیز که جزیره لاوان به جزیره شیخ شعیب معروف بود، دارای یکصد و بیست خانوار بود و سیصد نفر جمعیت و دوازده نفر تفنگچی داشت. مسافت جزیره تا لنگه از راه دریا بیست و هشت فرسخ بود و ده کشتی کوچک و دو فروند جهاز شرعی بزرگ داشت. دولت در این جزیره قلعه‌ای نداشت، ولی مردم قلعه‌ای دارای دو برج ساخته بودند که متعلق به دولت شده بود. انگلیسی‌ها قصد داشتند چراغی در آنجا نصب کنند که با ممانعت شیخ علاء مواجه شد و از آنها خواست تا از دولت ایران اجازه نصب آن را بگیرند. یمین‌الممالک، نماینده احمدشاه قاجار، نیز از شیخ علاء و اقدامات او در جزیره لاوان راضی بود (وثوقی، ۱۳۸۱: ۹۰-۹۳). از ابتدای سده بیستم بنا به نظر برخی نویسندگان، جزیره لاوان در زمستان خالی از سکنه بود (وادالا، ۱۳۵۶: ۱۳۵). در سال ۱۹۱۶ م. و در دوره احمدشاه

نام تقسیمات کشوری، مملکت را به ده استان و ۴۹ شهرستان تقسیم کرد. بر اساس همین تقسیمات، استان هفتم که جزیره لاوان هم در محدوده آن قرار داشت، شامل شهرستان‌های آباده، بوشهر، جهرم، شیراز، فسا، فیروزآباد، کازرون و لار بود. شهرستان لار نیز به بخش مرکزی بستک، لنگه، گاوبندی و جویم تقسیم می‌شد. جزیره لاوان در محدوده دهستان بدوی از بخش لنگه قرار می‌گرفت. تقسیمات کشوری در سال ۱۳۴۵، تغییرات اساسی پیدا کرد و با ترکیب شهرستان‌هایی از استان هشتم به فرمانداری کل بنادر و جزایر خلیج فارس تغییر نام داد و شهرستان‌های آن شامل بندر عباس، بندر لنگه، میناب، بوشهر و برازجان شدند (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲: ۵). در این سال‌ها شهرستان بندر لنگه به سه بخش کیش، بستک و حومه تقسیم شده و جزیره لاوان در محدوده دهستان کیش در بخش کیش قرار داشت. در سال ۱۳۵۳، فرمانداری کل بنادر و جزایر خلیج فارس و دریای عمان به استان تبدیل و به نام «استان هرمزگان» نام‌گذاری شد. این استان دارای پنج شهرستان بندر عباس، لنگه، میناب، آبان و کیش و دارای هفده بخش بود (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲: ۵). بر اساس این تقسیمات، شهرستان کیش دارای دو بخش مرکزی و لاوان بوده که جزایر تنب کوچک، تنب بزرگ، ابوموسی، فارور، فارورگان، سیری و کیش جزو بخش مرکزی و جزایر هندورابی، شیدور و لاوان جزو بخش لاوان بوده‌اند (بدیعی، ۱۳۶۷: ۱۳۶). در تاریخ ۱۳۵۹/۲/۲۶ به موجب تصویب‌نامه شماره ۳۵۷۲ شهرستان کیش منحل شده و به شهرستان بندر لنگه ملحق شد. در سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵، استان هرمزگان پنج شهرستان و در مجموع هجده بخش، شامل سیزده شهر و ۵۶ دهستان را در بر می‌گرفت. در این سرشماری، بندر لنگه دارای پنج بخش به نام‌های بستک، مرکزی، شیبکوه، گاوبندی و کیش، چهار شهر و هجده دهستان بود. بخش کیش به مرکزیت کیش دارای دو دهستان کیش و لاوان بود که دهستان لاوان شامل جزیره لاوان و شیدور بوده است (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲: ۵ و ۶).

جمعیت به ۴۲۰ نفر رسید و در نشریه ۱۳۵۶ صنعت نفت به سکنه جزیره لاوان پیش از وارد شدن صنعت نفت اشاره شده که حدود ۴۵۰ نفر بوده است و به کشاورزی و دامداری اشتغال داشتند و پنج ماه از سال را به غواصی در دریا و صید مروارید می‌پرداختند که زمانی تنها کالای صادراتی این جزیره بود. پس از اکتشاف نفت در آب‌های نزدیک به جزیره، وضع زندگی مردم لاوان به یکباره دگرگون شد. گروهی به کارهای صنعتی در شرکت‌های نفتی و گروه دیگر به تجارت روی آوردند و جمعیت این جزیره به ۲۵۰۰ نفر رسید (نوربخش، ۱۳۶۲: ۳۶۳). در سال ۱۳۶۵ جمعیت جزیره لاوان به ۲۷۴ نفر رسید و علت آن حملات هوایی رژیم بعثی به تأسیسات نفتی جزیره بود. با خاتمه یافتن جنگ و امن شدن جزیره، جمعیتی که شرایط شغلی و زندگی بهتری را به دست آورده بودند، به جزیره باز نگشتند و جمعیتی برگشتند که بیشتر به صیادی می‌پرداختند و یا به جزیره علاقمند بودند.

نژادهای غالب جزیره لاوان، ترکیبی از ایرانیان و عرب‌های ایرانی و همچنین سیاهان حبشه‌ای است که در اعصار گذشته به این جزیره مهاجرت کرده‌اند و تمامی اهالی جزیره مسلمان هستند (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲: ۱۶۹). مهاجرت مردم بنادر و جزایر ایرانی خلیج فارس و از جمله جزیره لاوان بر اثر رکود معاملات مروارید، کشف حجاب، سربازگیری، تأسیس گمرک و برقراری عوارض، قانون انحصار تجارت خارجی، عدم توجه به عمران و آبادی جزایر، بیکاری، فقر، فقدان راه دسترسی سریع به نقاط آباد و پرجمعیت کشور، خشک‌سالی‌های پیاپی، عدم توجه و حمایت از ماهی‌گیران و لنج‌سازان محلی و از طرفی آبادانی شیخ‌نشین‌های خلیج فارس، وجود کار و فراوانی و ارزانی اجناس در کشورهای حوزه جنوبی خلیج فارس و بالا بودن دستمزد و وسایل رفاهی در آن کشورها بوده است (نوربخش، ۱۳۶۲: ۴ و ۵).

از نظر تقسیمات کشوری در سال ۱۳۱۶، دولت وقت بنا به مصالح سیاسی و نظامی و به موجب قانون مصوب مجلس به

در مجموع تا پیش از انقلاب اسلامی ایران، فلات قاره ایران ۶۵۰ هزار بشکه در روز تولید نفت داشت (مینا، ۱۳۷۷: ۲۵). با شروع جنگ ایران و عراق و حملات پیاپی هوایی عراق به خصوص در سال ۱۳۶۶، تأسیسات صنعتی جزیره لاوان صدمات فراوان دید و مخازن نفتی منطقه صنعتی رشادت، کاملاً منهدم شد. عملیات بازسازی از همان سال شروع شد و فازهای نهایی آن در سال ۱۳۷۲ به اتمام رسید. در این بازسازی، منطقه صنعتی رشادت به علت آسیب دیدگی فراوان بلااستفاده ماند و خط لوله آن به منطقه صنعتی سلمان منتقل شد. امروزه واحد بهره‌برداری جزیره لاوان که در نوع خود می‌تواند یک پالایشگاه کوچک به شمار آید، توان دریافت و تصفیه روزانه ۲۴۰۰۰۰ تا ۲۵۰۰۰۰ بشکه نفت خام از مجموعه سه میدان نفتی برون کرانه‌ای منطقه لاوان را داراست.

منطقه لاوان یکی از مناطق عملیات فلات قاره است که در آب‌های استان هرمزگان واقع شده است. این منطقه نفتی دارای سه حوزه نفتی فعال به نام‌های سلمان، رشادت و رسالت است که سکوی نفتی سلمان از مهمترین سکوهای نفتی ایران است و در مجاورت فلات قاره دولت امارات و حوزه نفتی مشترکی با آنها قرار دارد (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲: ۱۴۲ و ۱۴۳). میدان سلمان در ۱۴۴ کیلومتری جنوب جزیره لاوان واقع شده است، دارای یکی از بزرگترین تأسیسات نفتی در خلیج فارس بوده و با میدان ابوالخوش (ابوظبی) مشترک است و به همین دلیل بهره‌برداری و تولید از این میدان، همواره مورد توجه خاص قرار داشته است. میدان سلمان دارای ۴۴ حلقه چاه نفتی و ۱۰ حلقه چاه تزریق آب است. ظرفیت تأسیسات آن حدود ۲۲۰ هزار بشکه نفت و مواد همراه است. نفت تولیدی به وسیله خط لوله ۲۲ اینچ دریایی به تأسیسات خشکی جزیره لاوان جهت فرآورش و ذخیره‌سازی ارسال می‌شود. در طول جنگ تحمیلی، سکوی سلمان بارها مورد تهاجم هواپیماهای عراقی قرار گرفت و در نهایت توسط نیروهای متجاوز آمریکایی، این مجتمع دریایی

صنعت نفت در جزیره لاوان در دوره معاصر

صنعت نفت در جزیره لاوان از مباحث مهم تاریخی آن در دوره پهلوی دوم و انقلاب اسلامی ایران است. کشف و استخراج نفت از حوزه‌های برون کرانه‌ای شرکت نفت با همکاری شرکت‌های خارجی مختلفی به نام‌های شرکت نفت ایران و ایتالیا (سیریک)، شرکت نفت ایران و پان آمریکن (ایپاک) و شرکت بین‌المللی ایران (ایمینیکو)، شرکت نفت لاوان (لاپکو)، شرکت نفت سوئیس در خلیج فارس انجام می‌شد. هم‌زمان با استخراج نفت از مناطق فلات قاره ایران در سال ۱۳۴۲ در جنوب جزیره لاوان، اقدام به استخراج از میدان نفتی شد (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲: ۱۴۱). این اقدام توسط دو شرکت لاپکو و ایمینیکو انجام گرفت. شرکت لاپکو که سرمایه‌گذاری مشترک بین ایران و آمریکا بود، اقدام به احداث سکوی نفتی ساسان کرد. این نخستین بار بود که شرکت‌های مستقل آمریکایی وارد عملیات اکتشاف بین‌المللی می‌شدند. تا آن زمان همیشه تنها هشت شرکت عمده نفتی اروپایی و آمریکایی بودند که در همه جا کار اکتشاف، توسعه و تولید را در اختیار داشتند (مینا، ۱۳۷۷: ۲۵). سکوی نفتی ساسان در اواخر سال ۱۳۴۶ با میزان تولید ۲۰۰ هزار بشکه در روز به بهره‌برداری رسید. در سال ۱۳۴۷ شرکت ایمینیکو - که سرمایه‌گذاری بین ایران و ایتالیا بود - با ساخت سکوهای رستم و رخس با روزانه سی تا چهل هزار بشکه به بهره‌برداری رسید. با پیروزی انقلاب اسلامی و بنیانگذاری شرکت نفت فلات قاره ایران در سال ۱۳۵۹ شرکت‌های وابسته در جزیره همراه با شرکت‌های فعال در جزایر خارک، بهرگان و سیری منحل شدند و تمامی زیر نظر فلات قاره کار می‌کردند. با ملی شدن تأسیسات نفتی جزیره، دو شرکت لاپکو و ایمینیکو با هم ادغام شدند و تأسیسات مربوط به لاپکو در جزیره و سکوی ساسان به سلمان و تأسیسات شرکت ایمینیکو موجود در جزیره به سکوهای رشادت و دو سکوی آن به نام رستم و رخس به رشادت و رسالت تغییر نام دادند (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲: ۱۴۱ و ۱۴۳).

شده است. پهلوگیر شماره ۱ مختص به نفت خام بوده و برای کشتی‌های ۲۲۰/۰۰۰ تنی و پهلوگیر شماره ۲ مختص به فراورده‌های نفتی پالایشگاه است و برای کشتی‌های ۶۵۰۰۰ تنی مورد استفاده قرار می‌گیرد. یک اسکله نیز در منتهی‌الیه جنوب شرقی جزیره برای پهلو گرفتن شناورهای متوسط و کوچک وجود دارد که آب‌خور آنها بین ۳ تا ۴ متر است (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۲: ۱۲۴).

جایگاه بالگرد از دیگر امکانات جزیره است که زمینی به مساحت تقریباً ۱۸۴۵۵ مترمربع را اشغال کرده و ۷۵۰ مترمربع فضای داخلی را پوشش می‌دهد. آشیانه بالگرد در غرب انبار ماشین‌های سنگین و در شرق جزیره لاوان مستقر است. بالگرد و تأسیسات مربوط به صورت اجاره‌ای در اختیار فلات قاره بوده که برای خدمات‌رسانی به سکوه‌های نفتی مورد استفاده قرار می‌گیرند. فرودگاه لاوان در شمال شرق جزیره واقع شده و طول باند پرواز آن ۸۰۰ متر است و قابلیت فرود هواپیمای C 130, F28, B727, B737 را دارد. برج مراقبت این فرودگاه که قبلاً توسط فلات قاره اداره می‌شد، در حال حاضر توسط شرکت حمل و نقل هوایی اداره می‌شود. همچنین جزیره لاوان دارای مراکز اداری و سیاسی نظیر دهداری (نماینده‌گری فرمانداری)، کمیته امداد امام خمینی (ره)، شورای اسلامی روستایی، مدرسه ابتدایی، مدرسه راهنمایی، مجتمع آموزشی (غیرفعال)، دفتر مخابرات و پست، گمرک، پمپ بنزین، نماینده شیلات، خدمات هلیکوپتری، شرکت حفاری اکتشافات، شرکت نفتکش ملی ایران، شرکت غواصی شرکت نفت، شعبه بانک ملی، اداره کار و امور اجتماعی، پایگاه مقاومت بسیج، نیروی نظامی و انتظامی و درمانگاه است (همان: ۱۲۴ و ۱۲۵). با وجود این امکانات، مردم بومی این جزیره از امکانات رفاهی خوبی برخوردار نیستند. همواره مردم این جزیره و مناطق اطراف از عدم استخدام نیروهای بومی در پالایشگاه لاوان ناراضی هستند. از نظر ماهی‌گیری نیز تأسیسات سردخانه‌ای اندکی در اختیار دارند.

به کلی منهدم گردید. با پایان جنگ از اولین اولویت‌های بازسازی صنعت نفت، ساخت و راه‌اندازی سکوی سلمان بود که با پشتکار و اراده بی‌نظیر متخصصان ایرانی در سال ۱۳۷۱ این مهم انجام پذیرفت و پس از بازسازی کامل، به بهره‌برداری رسید (پورتال شرکت نفت فلات قاره ایران، ۱۳۹۵). میدان گازی لاوان، با تعمیق چاه حفاری شده قبلی در دهه ۱۳۴۰ و حفر یک حلقه چاه جدید و وجود ۸ تا ۱۲ TCF (تریلیون فوت مکعب) گاز طبیعی در این میدان تأیید شد و حفاری چاه‌های بعدی آغاز گردید و توسعه آن در دست اقدام است.

میدان نفتی بلال در ۹۳ کیلومتری جنوب غربی جزیره لاوان قرار دارد و پس از خاتمه مراحل اجرایی، در غالب پروژه‌های بیع متقابل در نیمه دوم سال ۱۳۸۱ به بهره‌برداری رسید. نفت این سکو با ظرفیت چهل هزار بشکه در روز توسط خط لوله ۱۴ اینچ زیر دریا جهت ذخیره‌سازی به جزیره لاوان ارسال می‌شود (همانجا).

در حال حاضر، جزیره لاوان از جزایر نفتی خلیج فارس است که دارای تأسیسات و تجهیزات بندری است. این جزیره دارای اسکله خاکی است که این اسکله در شرقی‌ترین نقطه جزیره واقع شده و متعلق به مدیریت تولید مناطق دریایی است و از طریق آن موارد مورد نیاز به جزیره وارد می‌شود. این اسکله به پیمان‌کارها، شرکت‌های وابسته و حتی دهکده نیز خدمات‌رسانی می‌کند. منطقه شامل انبارهای سرپوشیده مورد نیاز است. در مجاورت این اسکله، یک اسکله فلزی شناور قرار دارد که شرکت والفجر در سال ۱۳۶۴ جهت شناورهای اهالی و دیگر ارگان‌ها احداث نموده و به نام اسکله بخش‌داری مشهور است. از نظر کیفی وضعیت تجهیزات اسکله عموماً نامطلوب بوده و در سطح نازلی قرار دارد. از دیگر تأسیسات جزیره، اسکله نفتی جزیره است. در قسمت جنوبی این جزیره یک ترمینال بارگیری نفت با دو پهلوگیر برای نفتکش‌ها ساخته

نتیجه‌گیری

جزیره لاوان از نظر اقلیم، اقتصاد نفتی، صید و صیادی و گردشگری از جزایر بسیار خوب ایران در استان هرمزگان به شمار می‌رود که به رغم ظرفیت‌های زیاد آن، هنوز به جایگاه اصلی خود ارتقا نیافته است. منطقه شیپکوه و بندر مقام که در نزدیکی این جزیره قرار دارند، همواره کوتاه‌ترین راه ارتباطی به این جزیره است. با توجه به نفت‌خیز بودن لاوان و داشتن پالایشگاه نفت، این جزیره کوچک خلیج فارس می‌تواند از این منابع در جهت گردشگری و ایجاد تأسیسات گردشگری استفاده کند. با توجه به آثار به جای مانده از روستاهای متعدد در این جزیره، مشخص می‌شود که در بستر زمان جمعیت زیادی از این جزیره به مناطق دیگر مهاجرت کرده‌اند. متحدالشکل کردن لباس در دوره رضاشاه، عامل مهمی در مهاجرت مردم از این جزیره تاریخی بوده است. توسعه همه‌گونه در جزیره لاوان صورت نگرفته است و صید و صیادی این جزیره نیز نتوانسته، آنگونه که شایسته و بایسته است در رفاه مردم و ازدیاد جمعیت این جزیره تأثیرگذار باشد. بندر پرجمعیتی نیز در مجاورت این جزیره و در ساحل آن قرار ندارد که بتواند باعث شکوفایی این جزیره تاریخی شود. گردشگری این جزیره تاریخی نیز در صورت توسعه، می‌تواند اقتصاد پایداری برای آن به ارمغان بیاورد.

منابع

- بدیعی، ربیع. (۱۳۶۷). *جغرافیای مفصل ایران*. جغرافیای انسانی. تهران: اقبال. جلد دوم.

- بنی‌عباسیان بستکی، محمد اعظم. (۱۳۳۹). *تاریخ جهانگیریه و بنی‌عباسیان بستک*. به کوشش عباس انجم روز. تهران: چاپخانه کاویان.

- پورتال شرکت نفت فلات قاره ایران. (۱۳۹۵). «منطقه عملیاتی لاوان». (بازیابی شده در ۱۱ اسفند ۱۳۹۶). از <http://www.iooc.co.ir/Pages.aspx?Pid=27#>

- *حبل‌المتین*. (۱۳۰۴). سال ۳۳، شماره ۲۳، پنجشنبه ۲ محرم ۱۳۴۴ ق. برابر با ۲۴ جولای ۱۹۲۵ م.

- حسینی فسایی، حاج میرزا حسن. (۱۳۶۷). *فارسنامه ناصری*. تهران: امیرکبیر.

- دانیال، چارلیس. (۱۳۴۵). *نفت فلات قاره ایران در خلیج فارس*. تهران: چاپخانه موسوی.

- سازمان جغرافیایی کشور. (۱۳۳۰). *فرهنگ جغرافیایی ایران: استان هفتم*. تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی کشور.

- سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح. (۱۳۸۲). *جغرافیای جزایر ایرانی خلیج فارس: استان هرمزگان: جزیره لاوان*. تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.

- سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح. (۱۳۸۳). *فرهنگ جغرافیایی آبادی‌های استان هرمزگان- شهرستان بندر لنگه*. تهران: سازمان جغرافیایی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح.

- سدیدالسلطنه، محمدعلی. (۱۳۷۱). *سرزمین‌های شمالی پیرامون خلیج فارس و دریای عمان در صد سال پیش*. تحشیه و تعلیقات احمد اقتداری. تهران: شرکت انتشارات جهان معاصر.

- عباسی، عبدالرحیم بن مصطفی. (۱۹۷۷ م.). *نادر البیان فی ذکر انساب بنی‌عباسیان*. قطر: [بی‌نا]

- کازرونی، محمدابراهیم. (۱۳۶۷). *تاریخ بندر و جزایر خلیج فارس*. تصحیح و تحشیه منوچهر ستوده. تهران: مؤسسه فرهنگی جهانگیری.

- میریان، عباس. (۱۳۵۳). *جغرافیای تاریخی خلیج و دریای پارس*. خرمشهر: کتاب‌فروشی میریان.

- مینا، پرویز. (۱۳۷۷). *تحول صنعت نفت ایران نگاهی از درون*. مصاحبه با پرویز مینا، پیشگفتار فرخ نجم‌آبادی، ویراستار غلامرضا افخمی. بتسدا، مریلند: بنیاد مطالعات ایران.

- نوربخش، حسین. (۱۳۶۲). *خلیج فارس و جزایر ایرانی*. تهران: کتابخانه سنایی.

- نورزاده بوشهری، اسمعیل. (۱۳۳۸). *فلات قاره و جزایر خلیج فارس*. تهران: چاپخانه تابش.

- وثوقی، محمد باقر. (۱۳۸۱). *تحولات سیاسی صفحات جنوبی ایران*. تهران: وزارت امور خارجه.

- وحیدی خنجی، حسین بن علی. (۱۹۸۸ م.). *تاریخ لنجه*. دبی: دارالأمه للنشر والتوزیع

- Lorimer, J.G. (1970). *The Gazetteer of the Persian Gulf, Oman and Central Arabia*. [completed and edited by R. L. Birdwood]. Calcutta: Superintendent Govt. Farnsborough: Gregg. vol.1, Part IIB,